

LJUDSKE IZPOSOJENKE

Sprehodi po besedišču v prvem letniku našega lista so pokazali, kako so se na prvotno plast podedovanih besed usedale mlajše. Jezik je lahko delal nove besede z domačimi pripomočki, ki so mu bili od nekdaj na voljo: na korene je nizal predpone in pripone, včasih je besede tudi zlagal. Tako je s sestavljenkami, izvedenkami in zloženkami zadoščeval najnujnejši potrebi po imenih za nove pojme. Sčasoma je bilo le-teh preveč, ljudstvo je začelo prevzemati za dotlej neznane predmete kar tuja imena približno tako, kakor jih je slišalo iz ust posrednikov. Te izposojenke so postale v vsakem jeziku bistvena sestavina besedišča, prava ljudska last in so se naprej razvijale po domačih glasovnih zakonih. Večina jih je tako zrasla s podedovanim besediščem, da je često celo strokovnjak v zadregi, če hoče določiti besedi izvor, ali je namreč domača ali iz tujega vpliva. Izposojanje se je začelo že v pradavnini in se brez prenehanja nadaljevalo skozi vsa stoletja do današnjih dni. Bili so razburkani časi, ko so izposojenke trumoma vdirale v jezik, bile spet mirne dobe, ko je jezik sprejel le po kako posamezno besedo. Slovani so več sprejemali, ko so se v viharjih preseljevanja narodov spremešali z drugimi, Slovenci v novi domovini zlasti po izgubi svobode v času nemške in romanske penetracije, ko si je tuji živelj utiral pot na strnjeno slovensko ozemlje. Posebno kolonizacija je pospešila vdor izposojenk. Med slovenske vasi so se zaklinila strnjena nemška naselja, tesnejši medsebojni stiki po ženitvah in preseljevanju so postali neizogibni. Ponekod je prišlo do prave dvojezičnosti. Kjer tuji element ni imel naravnega zaledja, ga je sčasoma vsrkalo slovensko okolje, vendar ne brez sledov, kakor kažejo izposojenke in priimki. Na narodni meji, zlasti severni, pa je to pripeljalo do naglega potujčenja in krčenja slovenskega ozemlja. V naslednjih stoletjih ne smemo pozabiti na pogubni vpliv gradov in graščin pa tujerodnega meščanstva. Ta sicer ni zmožeg raznarodovanja, pač pa je kvarno deloval na jezik, ker mu je vsilil kopico popolnoma nepotrebnih izposojenk, za katere smo takrat že imeli dobre domače izraze.

Iz gori navedenega povzemamo, da niso vse izposojenke enako stare in ne enako dobre. Poleg prastarih, ki so jih sprejeli Slovani še za skupnega življenja in jih torej pozna večina slovanskih jezikov, so tudi čisto mlade in često nepotrebne, ki se šopirijo namesto domačink in pogosto še niso utegnile dobiti domače glasovne podobe. Ko bomo presojali vrednost in upravičenost izposojenk, bo moral biti to eden izmed pglavlitnih kriterijev.

V sprehodih po besedišču smo že naštevali izposojena imena za živali in rastline, vendar nismo ocenjevali njih vrednosti. To tudi ni bilo potrebno, saj je očitno, da smo morali za tuje živali in rastline vzeti tuje poimenovanje, če brez tega nismo mogli prebiti.

Da je v cerkvenem izrazju množica tujk, bo vsakomur razumljivo. Že slovanska blagovestnika sta na ozemlju, ki je bilo pod zahodno Cer-

kvijo, sprejela nekatere izraze, ki jih je ljudstvo spoznalo od zahodnih misijonarjev. Od tod Kopitarjeva zmeta s panonsko teorijo. Za večino tĕrminov paĉ velja, da so prišli k nam iz grščine preko latinščine in nemščine. Že sama oblika navadno pove, ali gre za neposredni sprejem iz latinščine ali za posredni iz nemščine.

Mogoĉe bo najpregledneje, ĉe si posamezne najpomembnejše izposojenke ogledamo kar po abecednem redu: *almožna* iz srvnem. almuosan, lat. elemosyna in to iz grš.; *angel* iz grš. ángelos; *bandero* iz ital. bandiera; *binkošti*, prim. stvnem. zi pfinkustin, grš. pentekosté ‚petdesetnica‘; *birma* iz lat. firmare ‚potrditi‘; *bilja* iz lat. vigilia ‚bedenje‘; *brumen* iz srvnem. vrum ‚vrl‘; *boter* iz lat. compater, cumpater, ker je nekakšen duhovni sooĉe, prim. tudi iz istega izvira ĉeš. kmotr, sh. kum in ital. compare; *cerkev* je zelo stara splošno slovanska izposojenka iz gotščine in tam iz grš. kyriaké ‚gospodova hiša‘; *dijak*, novogrš. diákos, grš. diákonos; *far*, prim. srvnem. pharre iz lat. parochia in to iz grš. paroikía ‚prihišje‘; za *jogra* prim. današnje nem. Jünger; *jeretin* ‚krivoverec‘ (znan v priimkih in v Prekmurju) je iz lat. haereticus; *kelih* iz lat. calix preko stvnem. chelih; *klošter*, nem. Kloster iz lat. claustrum ‚zapora‘; *koleda* iz lat. calendae; *križ* iz lat. crux preko nekega romanskega krūže; *kristjan* in *krst* iz Krist; *kurent* (korant) kaže neko mešanje med quarantesima in currens ‚tekajoĉ‘, prim. nem. kurrende ‚petje od vrat do vrat‘; *leca* preko nem. iz lat. lectio ‚branje, berilo‘; *maša* je dokaj stara izposojenka iz lat. missa; *menih* prek stvnem. munich (tako še priimekl!), danes Mönch iz grš. mónahos; *mežnar* iz lat. mansionarius ‚ki ostaja pri cerkvi‘, prim. franc. maison ‚hiša‘; *nuna* iz srlat. nonna; *ofer*, prim. nem. Opfer, lat. offerre; *oltar* iz lat. altare; *opat*, prim. ital. abate, hebrejsko abba ‚oĉe‘; *orgle* iz grš. órganon, prim. tudi rus. vargan, ĉeš. varhany; *papež* prek stvnem. bâbes, lat. papa; tako še *paradiž*, *pogan*, *pop*, *post*, *pratika*, *pridiga*, *prošt* (iz lat. praepositus prek nem.), *risale* ‚binkošti‘ (na slov. vzhodu) iz lat. rosalia, *romar*, *sobota* (iz hebrejšĉine), *šent* (sanct-), *škof* (grš. episkopos), *vice*, *žegnati* (iz nem. in to iz lat. signare), *žid*.

Pokristjanjevanje Slovanov se je zaĉelo po razselitvi, torej v novi domovini. Ker je prihajalo slovanskim narodom ob razliĉnem ĉasu iz razliĉnih kulturnih in cerkvenih središč, ne smemo pričakovati pri Slovanih enotnega cerkvenega izrazja. Med karantanskimi in panonskimi Slovenci so delovali nemški misijonarji že kakih 100 ali 50 let pred prihodom solunskih bratov, tudi na Moravskem že nekaj desetletij poprej. S seboj so prinesli zahodno cerkveno terminologijo. Tudi ĉe niso imeli posebnih misijonskih uspehov, si vendar lahko mislimo, da so se posamezne besede med ljudstvom prijele. Konstantin jih je lahko slišal od Rastislavovih poslancev in jih porabil, da mu ni bilo treba kovati novih po grščini. Od tod nekateri ‚panonizmi‘ v pisanju svetih bratov. Iz njunih del so jih mogli sprejeti tudi drugi Slovani.

Oglejmo si sedaj, kako SP obravnava gornje izposojenke. Veĉino je seveda obdržal, ker tudi najvnetejšemu puristu ni prišlo na kraj pameti, da bi jih zamenjal z izrazi iz pravoslavja, ki so po navadi grški. *Almožna* je izloĉena, saj imamo zanjo ljudsko *vbogajme* ali *miloščino*; knjižna zloženka *milodar* je seveda prepovedana, ker je samo suženjski prevod nem. Gnadengabe. — *Bilja* ima v SP zvezdico, zanjo se priporoĉa

mrtvaško opravilo. Zvezdica pri besedi pomeni, da se ji v skrbnem jeziku izogibljimo. Mar Cankar nima skrbnega jezika, ko piše: Narod mehkužnik bi dušo izdihnil, še sveč bi mu ne žgali, še bilj bi mu ne peli...? Zdi se, da je v tem primeru zvezdica v SP odveč, saj bi n. pr. ne mogli reči: peti mrtvaško opravilo. — *Brumen* rabimo danes samo v šaljivem govoru, zlasti v napodabljanju starinskega jezika. SP ga sploh ne omenja. Isto velja za besedo *joger* 'učenec'. — *Far* je postal psovka (z izjemo bohinjskega kota; Mencinger imenuje v *Moji hoji na Triglav* Vodnika našega prejšnjega koprivniškega farja; tako tudi splošno protestantje). Danes pravimo *duhoven*. SP dovoljuje *faro* (fant od fare!) in *farana*, *fajmoštra* sploh nima, zanj rabimo sh. izposojenko župnik. *Farovž* je označen z zvezdico, to se pravi, če primerno popravimo razlago zvezdice v SP, dovoljen je samo za določeno vrsto jezika. Vsi, ki vam je v spominu naša domača politika prejšnjih časov, mi boste rade volje pritrtili, da je pomenila farovška kuharica čisto kaj drugega kakor n. pr. župnikova ali župniška kuharica. Podobno velja za *mežnarja*, ki je v SP tudi ozvezen. Izraz cerkovnik ne vsebuje tistega hlapčevsko ponižnega, ki je skrito v mežnarju. Brez zvezdice je *mežnarija*, ker zanjo še noben purist ni skoval kake cerkovnije ali cerkov(n)jine. — Tudi *klošter* ima zvezdico, nadomestili smo ga s slovansko izposojenko samostan. A povejte mi, kako bi se slišalo v Kurentu: Ljubljana, ti samostan veselih čednosti! — Za *nuno* imamo redovnico, izraz je znan vzhodnim narečjem. SP ne omejuje rabe, menda iz spoštovanja do Prešerna. — Namesto *ofra* rabimo ljudsko besedo darovanje. — SP dovoljuje *paradiž*, čeprav bi ga zmerom lahko nadomestili z rajem. Seveda pa bi namesto *paradižnika* ne mogli reči rajnik, rajsko jabolko je nekam okorno, rajčica pa že pomeni ptiča. — *Žegnati* ni dovoljeno, prav tako ne *žegen* v pomenu blagoslova. Vendar bi težko rekel, da so mi dali pokusiti velikonočni blagoslov. V določeni vrsti pripovedovanja smemo rabiti *žeganje*, seveda pa je proščenje prav tako ljudska in povrh še domača beseda.

Ker Slovani niso poznali plemstva — starosta in vojvoda nista bila plemiča — so si v novem okolju imena izposodili. Iz najstarejše dobe so *cesar* iz got. kaiser in ta iz lat. Caesar; *kralj* iz Karl; za *kneza* prim. stvnem. kuning, danes König; *vitez*, *župan*, *ban* (ta iz mongolščine). Njih opričniki in pomagači so iz poznejšega časa: *birič*, *caf* iz ital. birro, zaffo; *oproda*, *pajdaš*, *tolovaj* iz madž.; *rabelj*, *valpet* iz nem. Da se obravnavajo med plemstvom nekateri poklici dvomljive moralne vrednosti, ni nič tako čudnega, saj je nasilje rodilo plemstvo. Vulgarnolatinski *baro*, ki je menda pomenil razgrajača, si pač ni mislil, da bo kdaj *baron*. *Soldat* in *žolnir* sta spričo njega še prava poštenjaka, šlo jima je samo za solde (ital. soldo, nem. Söldner).

Kaj pravi h gornjim besedam SP? Nič, z majhnimi izjemami jih dopušča; če sami nismo mogli vzgojiti takih cvetk, smo pač morali ponje k tujcu. Le soldatu in žolnirju daje zvezdico, to se pravi, da mu je nasploh ljubši iz češčine prevzeti *vojak*, v ljudski povesti, n. pr. o vojaških beguncih, pa sta izraza kar na mestu. Jurčič je svojemu kloštrskemu žolnirju spremenil poklic. Za *rablja*, ki je sicer dovoljen, se rabi tudi

dobro narejena knjižna novinka *krvnik*. *Gazda* je na novo presajena madž. oblika slovanske gospode, vendar je dovoljena, ker se ji je pomen dokaj premaknil. *Žlahta* v pomenu sorodstva je v SP vsa križana, v pomenu plemenitosti pa ne: žlahtna gospoda, žlahten sad, žlahtnost, po-žlahtniti.

Kakor Slovenci nismo imeli svoje gosposke, tako si tudi družbenega reda nismo krojili sami, od tod tuji izrazi: *činž* iz nem. Zins in to iz lat. census; *dac* (iz ital. dazio, lat. datio ‚dajatev‘); *dota*, *jerob*, *globa*, *kmet* (če je res iz comes, izhaja iz istega vira kakor ital. conte), *likof* (srvnem. līt ‚mošt‘), *lihva* (iz got.), *mojster* in *mojškra* (magister), *potovka* (nem. Bote s pomensko naslonitvijo na *pot*), *punt* (nem. Bund), *šuntati*, *videm* ‚cerkvena posest‘, *želar* (prim. nem. Siedler) itd. SP je *činž* nadomestil z lepo domačo besedo obresti; jeroba je morda malo preostro obsodil s križcem (Cankar ga rabi) in ga zamenjal z varuhom; lihva je prepovedana, ker je pri nas ljudska beseda samo oderuštvo; šuntati ni potrebno, saj lahko ščuvamo, podpihujemo, hujskamo; želár je posebna vrsta gostača ali osebenjka.

Duhovna kultura v svoji nebogljenosti je terjala kaj malo novih izrazov: bukve so izposojene iz gotščine, knjiga iz asirščine prek raznih posrednikov; šola je iz poznejše dobe.

Nasprotno pa je materialna kultura prinesla obilico novih predmetov in imen zanje. Izposojenke za poimenovanje blaga smo obravnavali že v prvem letniku. Tukaj naj pristavimo samo toliko, da so bili domači preprosti izdelki iz lanu in volne, umetelna izdelava pa pod tujim vplivom. Zelo številne so izposojenke za obleko in obutev. Zakaj je v knjižnem jeziku ta prepovedana, ona pa dovoljena, je včasih težko reči, ker ni popolnoma zanesljivega merila. Na splošno lahko rečemo, da je izposojenka ostala, kadar zanjo nimamo ne domačinke ne slovanske izposojenke. Vendar o kaki doslednosti ne moremo govoriti. Pri obravnavanju naj križec pomeni, da SP besede ni sprejel: +*antla* je popolnoma nepotrebna ob ljudski brisači; +*aržet* res ni lepa beseda, vendar ne vidimo vzroka, zakaj jo je izpodnesel turški *žep*; +*bregeše* iz ital., tako tudi *copata*, ki smo ji priznali prednost pred +*pantofeljnomo*; *čizme* so turške; *gumb* je iz grščine prek madž. in torej nič boljši kakor proskribirani *knof*; *hlače* so iz romanščine; *havelok* nosi ime po možu, ki si ga je dal prvi ukrojiti; *jopa* ima dolg rodovnik: srlat. iupa iz perz. jubba in to iz arabščine s prvotnim pomenom kovane volnene spodnjice; *kapa* iz lat. cappa je prodrla v mnoge jezike; *kapelo* so imenovali prostor, kjer so hranili plašč s kapuco sv. Martina v Toursu, njen čuvar je bil *kap(e)lan*; od starofranc. pomanjšane oblike chapel je *šapelj* naše narodne noše; *kamižola* iz ital. camicciuola je dovoljena, čeprav imamo ob njej *telovnik*, vendar pa, če smo pri narodni noši tako popustljivi, zakaj odklanjamo +*lajbič*? +*Kinč* iz madž. je ob lišpu, nakitu, okrasu res nepotreben; *klobuk* in *šajka* sta iz turščine (kalpak); *kučma* je madž.; za +*kolter* rabimo prešito odejo, vendar je sestavljen izraz zmerom nekoliko nepriljubljen; +*modrc* ob životniku, nedrnjaku, stezniku pač ni potreben; iz ital. fazzoletto je naš +*facanetelj* in madž. patyolat, ki smo ga mi prevzeli kot *pajčolan*; *peča* narodne noše je iz ital. pezzo; +*prslek* iz Brustfleck je po

ljudski etimologiji naslonjen na prsi in +*pruštof* ne skriva tuje podobe; vsem Slovanom skupna izpos. je *srajca*; če je dovoljen *šolen*, se pač nekoliko čudimo, kako da nista +*punčoh* in +*štebala* (ital. *stivale*); *škric* se je obdržal, morda zaradi prenesene rabe, saj sicer ni daleč od nem. Schürze; tur. *torba* je izrinila nem. +*taško*, najbrž nam Turki niso več tako nevarni.

Posode smo imeli domače pač premalo, spoznali smo jo od sosedov. Od tod kopica izposojenk, ki so z redkimi izjemami priznane tudi v SP: *barigla*, *bedenj*, *bečva*, *bisaga* (bis-saccium 'dvojna vreča'), *bokal* (ital. *bocca*), *brenta*, *buča*, *cajna*, *cekar*, *čeber*, *čutara*, *deža*, *gajba*, *golida*, *kad*, *keblica*, *kotel* (že praslov.), *kovček*, *kupica*, *lagev*, *latvica*, *majolika* (po otoku Majorki), *malha*, *nečke*, *omara*, *pehar*, *pladenj*, *ponev*, *putrh*, *reta*, *sak*, *skrinja*, *skleda*, *škaf*, *škata*.

Tudi za stanom in hišno opravo smo se ogledovali pri sosedih. *Hiša* je splošno slovanska, tako tudi *hlev*. Posebej slovenske so *bajta*, *čumnata*, *izba*, *kamra*, *kajža*, *koliba*, *soba* (naša izba vrnjena v madž. obleki!), *šotor*, *tamar*, *uta*. Sem spada še *kamin*, *miza* (iz mensa), *skedenj*, *skodla šipa* (prim. nem. Scheibe), *škopa*, *štêpih* (vodnjak na potego), *tabla*, *temelj*, *ura*, *lampa*, *leščerba* (Lichtscherbe). Ta zadnja nam kaže, da je treba imeti srečo: če te purist ne spozna za tujo spako, te pusti v miru in te ne preganja s kako *brlivko*. Nadomestili pa smo +*cegel* z opeko, +*kevder* s kletjo, +*polkne* z oknicami, +*pajštvo* s sušilnico, +*šterno* z vodnjakom, +*turn* s knjižno izpos. *stolp*. Slovenski pravopis 1950 ne omenja izrazov *mostovž*, *gank* in *parna* ali *parma*, ki jih ne moremo zmerom zadovoljivo nadomestiti.

Dosti orodja smo spoznali po tujcih: *balta*, *burkle* (lat. *furcula*), *cepin*, +*folč* (ital. *false*), *korobač* (tur.), *oblič*, *pila*, *rašpa*, *skobelj*, *škarje*, *žaga*. SP je dovolil celo *ribežen* poleg *strgače*, *strgala*, *strgalnika*; verjetno je s tem šel predaleč, vsekakor pa bi težko pogrešil glagol *ribati*, vsaj v določenih zvezah, n. pr. pod *ribati*. Beseda je bila do Slovenskega pravopisa 1950 prepovedana, je pa stvnem. izposojenka na isti stopnji kakor n. pr. *risati*, ki je dovoljena že od nekdanj (danes nem. *reiben* in *reissen*).

Imena za orožje in vojaške izraze sploh smo sprejemali po raznih potih od najstarejših časov pa do pred kratkim: *armada*, *bajonet* (po mestu Bayonne), *buzdovan* (tur.), *čelada*, *giljotina* (po osebi), *meč* (splošno slovansko), *možnar*, *polk* (iz stvnem. *folc* prevzet v ruščino; k nam kot knjižna beseda), *puška*, *sablja*, *šlem*, *šibra*, *šrapnel* (po osebi), *tabor*, *top* (iz tur., torej ni nič boljši od kanona).

Pijača in jed. *Vino* so vsi Slovani spoznali od Rimcev, tudi naš mošt je prišel iz lat. prek nemščine. Iz ital. *aceto* je slov. *ocet* in nem. *Essig*, iz zadnjega naš *jesih*; obe se rabita poleg domače besede *kis*. Večina jedi ima naše ime, vendar smo po priboljške hodili tudi drugam: *buhtelj*, *cuker*, *čežana*, *pogača* (iz ital. *focaccia*, prim. *fuoco*), *lecet*, *golaž*, *bržola*, *priželjc*, *ječprenj* in *ričet* poleg *ječmenke*, *šarkelj*, *špehovka*, *štrukelj*, *štruca*, *šunka*, *žemlja*. V SP imata zvezdico *peršut* in *žolca*; prvi je nadomeščen s povojenim, prekajenim svinjskim mesom, gnjatjo ali šunko (oboje iz nem.!). Za drugo se nasvetuje živica ali hladetina (knjižna beseda).

Pri obdelovanju zemlje se je naš kmet marsičesa naučil od soseda kolona: *bérsa* ‚vinska plesen‘, *brajda*, *cviček*, *čep*, *gredelj* (pri plugu), *kamba*, *kan*, *rovč*, *stopa*, *telega*, *vajet*, *vardevati* živino. Prepovedana je + *praha* (trznina, ledina, prelog). Za rabo križca ali zvezdice je poučna naslednja besedna družina: **prešati* se dá v vsakem primeru izraziti z mastiti, stiskati, v kmečkem jeziku pa gremo težko mimo **preš* (tropin), **prešanca* (mošta) in **prešanine*.

Na nobenem drugem področju ni večje možnosti blagovne in imenske izmenjave kakor v prometu in trgovini: *ara*, *barantati*, *barka* (koptsko), *branjevka*, *ciza*, *cokla*, *fijakar* (po pariški ulici sv. Fijakrija), *goljuf*, *jambor* (albero), *kočija* (po mestu Kocs, ki je v 15. in 16. stol. oskrbovalo promet med Dunajem in Pešto, *mešetar* (grš.), *mezda*, *mito*, *kupiti* (vse tri splošno slovanske), *mošnja*, *parizar*, *račun*, *rop*, *rubež*, *škoda*, *štacuna* (beneško), *tucat*, *unča*, *vadljati*, *varati*, *vatel*. Le malo jih je prepovedanih: + *koštati*, + *rajtati*, + *štribra* ‚davek‘ (Steuer), + *vaga*. Na kant priti ima v Slovenskem pravopisu 1950 zvezdico, pravimo rajši *na boben* priti. Beseda je ital. *incanto* (iz in quanto).

Denarja nismo sami kovali, razen *zlatnika* nimamo menda domačih imen (izvzemši take, kot n. pr. *repar* po podobi na denarju ali *petak* po številu vrednosti): *cekin* je iz kovnice La Zecca v Benetkah; *denar* je lat. izvora kakor *dinar*, samo da je ta šel preko grščine; *dukat* (prim. duca ‚vojvoda‘), *forint* (ker je imel fiore ‚cvetlico‘ za podobo), *funt* (lat. pondo), *helar*, *tolar*, *vinar* so kovanci iz Halla, Joachimstala, Wiena, *groš* (lat. grossus ‚debel‘), *krona*, *penez* (stvnem. phennig), *rajniš*, *sold* itd.

Za kovine, rudnine, material in njega predelovanje smo bili navezani na uvoz: *baker* je turški, a za isto ciprsko kovino + *kufer* so ušesa občutljiva, ker je prišla po nevarnem posredniku; bron je iz ital. bronzo (po mestu Brundisium); *cin*, *fužina* (ital. fucina), **gips*, *jeklo*, *katran* (arab.), *kit* (grš.), *kolofonija* (po mestu v Lidiji), *kositer* (grš.), *kreda*, *lug*, *plavž*, **potaselj* ‚pepelika‘, *porcelan*, *steklo* (got. stikls), *soliter* (sal niter), *žveplo*, *žlindra*, *žverca* ‚kolomaz‘ (Wagen-schwärze).

Za izposojanje dva poučna zgleda. Slovenski otrok je videl italijanskega, kako se igra s prožno igračo. Na vprašanje, kaj je to, dobi v odgovor *gioco* ‚igra‘. Tako smo prišli do *žoge*. — Dežnikov naši dedje niso imeli, a nekaj takega so videli v Lahih. Tam se je predmet bolj rabil proti sončni pripeki (parasole) in je bil bolj senčnik (ombrella). Mi smo ga rabili podnebjū ustrežnejše za *marelo*. To ime je danes dovoljeno še pri narodni noši in pri branjevkah, sicer pa smo iz svojega napravili kar čedno novo besedo *dežnik*. Na srečo smo imeli dotlej samo izraz *deževnik* za črva, ki se pokaže ob dežju, *dežnico* ali *deževnico* za vodo od dežja, tako je pomen novega izraza ostal omejen na marelo in se kot tak utrdil. Danes bi zelo potrebovali nesestavljeno ime za dežni plašč in to bi bil kot nalašč *dežnik*, pa je žal že oddan.

Dodajmo še nekaj zelo rabljenih izposojenk, ki bi jih bilo težko spraviti v gornje pomenske skupine: (u)bogati, brigati se, dreviti, hasniti, jenjati, kuhati, manjkati, pečati se, peljati, šantati, tvegati, udinjati se, vadljati, varovati, voščiti, vpiti — deska, holm (obe že praslovanski), kip, punca, reva, šema, škrat, šleva, špila, špranja, škarpa, tolmač, tolovaj, topor, žrebelj.

Decembra 1915 je Cankar podpisan še na neki karti, ki jo je slikar Vavpotič naslovil na »Slavno omizje umetnjakarjev« v kavarno Union; razglednica je sedaj v Jakopičevi zapuščini.

Iz leta 1918 je ohranjeno (v Cankarjevi sobi na Rožniku) tipkano pismo, ki ga je krožek prijateljev slovenske upodabljačo umetnosti poslal Ivanu Cankarju. Šlo je za ustanovitev slovenske Narodne galerije; v ta namen so sklicali pogovor za 5. junij ob peti uri popoldne v Jakopičevem stanovanju. Kot prvi je na vabilu podpisan R. Jakopič. Datum je prvi junij 1918.

Cankar in Jakopič — dva velika človeka, katerima največja zapoved je bila ljubezen; dve srci, ki sta doživljali lepoto in resnico; največja slovenska umetnika — sta se našla v umetnosti.

Kajti tudi Jakopič je doživljal Cankarjevo umetnost. Pri njem sicer ne moremo govoriti o kakem vplivu, ki bi ga imelo slovstvo na njegovo umetnost. Njegovi osnutki za ilustracijo Cankarjevih knjig kažejo bolj na njun osebni prijateljski odnos kot pa na to, da bi Cankarjeve knjige zbudile v njem kakšno posebno, novo ustvarjalnost. Pomembno in po svoje zanimivo pa je, da si je Jakopič mnogo let po prijateljevi smrti zapisal v beležnico tele zelo občutene besede:

»Kadar mislim na Cankarja, me obide silna otožnost. Sladke so njegove besede kakor med, grenke kot pelin in opojne kot mak. In njegov jezik? — petje duše. Ni ga, ki bi znal svoja doživetja tako oblikovati, kot jih zna on. Ker v njem je lepota, v njem je hrepenenje, je ljubezen, je usmiljenje, pa še nekaj je — berite, berite, v njegovih knjigah je zapisano, berite, vse se vam bo odkrilo in objela vas bo bridka žalost in kakor mrak bo leglo na vaše duše. To je trpljenje, trpljenje brez konca, trpljenje brez upa na odrešenje. Tak je Ivan Cankar: Mogočen vzdih majhnega zavrženega rodu« (iz Jakopičevih še neobjavljenih zapiskov).

A. Bajec

LJUDSKE IZPOSOJENKE

Nadaljevanje in konec

Doslej nismo govorili o ljudskih izposojenkah, ki se jim tujščina pozna že na prvi pogled in ki se jih celo preprosto pero boji zapisati. V naših narečjih jih je kar preveč in prav grdih, knjižni jezik jih je že zdavnaj izvrigel. SP jih navadno sploh ne omenja ali pa jim je prilepil masten križec, kadar je ob njih hotel navesti domačo besedo (drenj, flika, flos, franža, frišen, furman, gurta, kastrola, kela, klamfa, kravželj, lojtra, merkovca, muja, pleh, rajda, šeflja, šiht, šmirgel, šnopec, žehta itd.).

Slovenski knjižni jezik nikakor nima toliko izposojenk, da bi ga hudo kazile. Če ga vzporedimo z drugimi, se mu primerjave ni sramovati. Tako mora reči celo purist, zagovorniki ljudskega jezika pa mu to 'čistost' kar zamerijo. Ali videz se nekoliko spremeni, če upoštevamo tudi izposojenke, ki jih je SP zaznamoval z zvezdico. Tukaj je pri puristih naenkrat ogenj v strehi, njim nasprotna struja pa celo s to ,kon-

cesijo' ni zadovoljna, češ da je naš knjižni jezik še zmerom papirnat. Oglejmo si torej v SP ozvezdene izposojenke, kdaj in v kakšni rabi so dovoljene. Morda se bomo le sporazumeli in spravili zadevo na čisto.

V prvo skupino sodijo besede, ki jih smemo rabiti v določeni pripovedni zvrsti (ljudska povest, kramljanje, reportaža, živahna pripoved, pogovorni jezik sploh itd.): barati, basati, coprati, fajfa, ja, kikla, klafta, kneftra, komandirati, korajža, kregati, lintvern, lump, magari, mašina, medalja, moštace, nakrišpati, ošpetelj, ošpičiti, plav, planka, plata, pogruntati, prefrigan, profit, pumpa, punkelj, remelj, pokrita rihta, krvava rihta, roba, špaga, šparovček, špeh, špital, štant, štempelj, štimati, štupa, tavžentroža, urbas, vamp, žakelj, žamanje, žandar, žebrati, židan — do-pasti se, nasesti, zadržati se, zastopiti, zastopnost.

Nekatere teh izposojenk se drže zaradi rečenic, v katerih nastopajo. Pošteno se bomo premislili, preden bomo napisali *drat*, toda *drateno* sito je ustaljen izraz. Namesto *coprati* rabimo slovansko izposojenko *čarati*, vendar se Župančič ni pomišljal napisati: *coper, coper, hudi čar*. Namesto fajfe imamo pipo, toda za fajfur ni izraza. Za medaljo imamo svetinjo, nimamo pa besede za medaljon. Za *nasesti* je sploh vprašanje, ali je to res samo po nem. *aufsitzen*, saj je metafora lahko samostojno nastala med našimi ptičarji. Kako plehak bi bil izraz, ko bi namesto ošpičenih prekel letele ošiljene! Za pumpo imamo več domačih besedi, a vse skupaj včasi ne povedo tistega, kar bi potrebovali. Rihte same na sebi ne bo nihče napisal, ne moremo pa opustiti pokrite rihte za potuhnjenca. Suha roba je že ustaljen tērmin. Žakelj je sam ostro prepovedan, toda v žakelj deti koga je posebna rečenica. Smešno bi zvenelo, da so se otroci šli roparje in orožnike, ker ima ta igra že nekako ustaljeno ime. Tudi svilene volje ne moremo biti, marveč samo židane. Lojtre so seveda čisto nepotrebne, saj imamo zanje staro dedno besedo lestve, vendar lojtrskega voza s tem korenem ne moremo izraziti. V kmečki povesti bo pisatelj napisal, da je v kotu visela bridka martra, da se brez muje še čevelj ne obuje (SP sploh nima muje!), da so fantje rihtarja bili, šrangali itd.

Nekaterim piscem je tudi to še premalo, puristi pa se razburjeni sprašujejo, kje je meja, saj je SP 1950 že opustil zvezdice pri besedah doprinesi, grunt, kramp, kanglica, klekljati, lotati, nergati, očala, štrina, zapopasti. Tudi je dovolil rabo eden drugega, naenkrat, dobro odrezati, obnašati se, ni izdalo (zaleglo), služiti namenu, odstraniti se. Brez dvoma velja za vsak pravopis: srednja pot, najboljša pot. Poleg tega moramo pomisliti, da noben pravopis ni dosledna, do kraja logična tvorba, v vsakem so prvine, ki jih je vnesla in utrdila nedosledna raba. Zatorej pravopisec ni nezmotljiv, tudi njegovo predpisovanje ne, vendar se ne dá kar tako preko tistega, kar je posvetila stoletna raba. (Kdo bi n. pr. mogel razložiti, zakaj so šipa, risati, pila dovoljene, enako stari viža in žnidar pa nadomeščeni s slovanskima izposojenkama napev in krojač? Najbrž samo po igri naključja.) Nasprotno tudi posamezni pisci, pa naj bodo še taki jezikovni talenti, ne morejo ubirati docela svojih potov.

V drugi skupini besed pove zvezdica, da se je SP — nerad sicer, a prisiljen — moral vdati. V teh primerih ne gre za ljudsko rabo, marveč predvsem za knjižno, neredko papirnatost, ki je zmagala kljub prepovedi prejšnjih pravopisov. Nadomestila, ki so jih le-ti predlagali, se pač niso

‚prijela‘. Ta drugi pomen zvezdice v SP je pomanjkljivost, ki bi se ji bilo treba v novi izdaji izogniti in poiskati zanj drugačno znamenje. Nekaj zgledov: napraviti odkritje, znanje, sporazum (bolje: odkriti, seznaniti se, sporazumeti se); nastane noč, dan (znoči se, zdani se); novi časi so nastopili (napočili); mraz je nastopil (pritisnil); preštati bolezni (preboleti); preštati težave (prebiti); posluževati se strojev (uporabljati); izostal je od slavnosti (ni prišel); potek slavnosti je bil takšen (je tako potekala); stroške kriti (poravnati); na ta, na vsak, na noben, na svoj način (tako, vsekakor, nikakor, po svoje); dejanje in nehanje (delo in nedelo); to je naravnost grozno (kar); pri polni zavesti (popolni); s polno paro (vso); polno uro (debelo); v polnem delu (sredi dela); v polnem obsegu (v celoti); v knjigi stoji zapisano (je zapisano); staviti predlog (predlagati); staviti na izbiro (dati); stopiti v zakon (skleniti); stopiti v veljavo (dobiti); z ozirom na težave (glede na); na lastno pest (na svojo roko); značilno negotovost kaže SP, ko rečenici grem k počitku pristanavlja pod geslom *iti križec*, pod geslom *počitek* pa zvezdico. Morda je uporabljeno nekoliko preostro merilo za *nimam časa* (ne utegnem), kar je lahko nastalo brez tujega vpliva.

Jalov je tudi boj proti nominalnim sestavljenkam s predlogi *nad-*, *pod-*, *pred-*, ki pač po svojem bistvu niso slovenske: nadgozdar, nadinženir, nadsodišče (višji gozdar, prvi inženir, vrhovno sodišče); predpogoj (prvi pogoj). Sicer pa se tudi SP ob njih ni znašel, saj jih različno obravnava: sestavljenke s *pred-* imajo često križec, z *nad-* zvezdico, s *pod-* pa so priznane. Od zvezdice različno znamenje bi moral SP rabiti tudi ob tujkah in slovanskih izposojenkah (neto, bruto, distancirati; oklevati, stremeti itd.), toda o tem bomo še govorili na drugem kraju.

Da naš knjižni jezik, zlasti po časnikih, ni domač, marveč papirnat, nikakor niso krive posamezne besede, ljudske izposojenke. Krivda je v rečenicah, ki so jih časnikarji preteklega stoletja suženjsko prevajali iz nemščine (včasih celo prek hrvaščine). Saj ne trdim, da takih napak ni tudi v ljudskem jeziku: brez da bi (ne da bi); posestvo čez dati (prepisati); dober stati (porok biti); držati nase (dati); k sreči (na srečo); k nogam priti (peš); podstopiti se (drzniti se, lotiti se); ni za vzdržati; dobro izgledaš (zdrav si videti); izgleda, da bo dež (kaže); izhajati s plačo (prebiti se, pretolči se); dobro izhajati s sosedi (razumeti se); to iznese tisočak (to dá) itd. Velika večina teh in takih spak je po tujem duhu presajena in v tem je pglavitna nesreča. Ljudje, ki se jim o nemščini ne sanja več, jih uporabljajo in širijo. Dobili so jih iz časopisja, menda se jim zde celo imenitne, znamenje izobraženosti. Grešili smo s tem, da smo dobesedno prevajali tuje izraze in cele rečenice in se pri tem nismo vpraševali, kako bi jih naš jezik po svoje povedal.

Jezikovni kalki, to se pravi dobesedni prevodi posameznih tujih besed, so najpogostnejši med zloženkami. Kdor zna nemški, jih bo brez težave prevedel nazaj v izvirnik. Spake, ki jih bom naštel, imajo v SP križec ali bi ga vsaj zaslužile. V oklepaju je dober slovenski nadomestek: blagostanje (blaginja); bojno polje (bojišče); čudapoln (čudovit, prečuden); delokrog (področje); dobrobit (blagor); glavni oltar (veliki); hvalevreden (pohvalen, hvale vreden); hvalospjev (hvalnica); imendan (god); končnoveljavjen (dokončen); križni ogenj (navzkrižni); krogotek (krožni tek, obtok,

kolobarjenje); krvožejen (krvi žejen); merodajen (odločujoč); neobhodno potreben (neogibno); mukepoln (mučen); nočna srajca (spalna); novo-pečen (na novo); paromlin (mlin na paro); peresnolahek (lahak ko peresce); duhapričujočnost (prisebnost); soda voda (sodavica); rje prosto železo (nerjavno); topogledno (v tem pogledu); trudapoln (utrudljiv); usodepoln (usoden); vodotesen (nepropusten); vodopad (slap); zrakotesen (neprodušen). Prepovedani kalki so še: dotični gospod (tisti); eden in isti (čisto isti); igra je dobro izpadla (uspela); jezerce se nahaja na planoti (je, leži); študent odvisi od stricev (je odvisen); v očigled (spričo); podleči ranam (umreti za ranami); podvzeti kaj (lotiti se česa); posedovati (v lasti imeti); zamoči (moči).

Vendar je pravopis človeško delo, torej podvrženo zmotam, napakam, nepopolnosti in nedoslednosti. Včasih pravopisec kalka ni opazil, včasih ga ni znal posloveniti ali pa se je dobesedni prevod že tako zakoreninil, da ga ni bilo mogoče brez luknje izrvati, zatorej ga je dovolil. Med najstarejše ljudske dobesedne prevode te vrste sodijo: starši, jutrnina (dota), obhajati praznik, zameriti, zavoljo, doprinesiti, zapopasti, prositi za kaj. Od knjižnih, ki so si izsilili mesto v besednjaku (a jih je še Miklošič grajal), so n. pr. časopis, dodeliti, odstavek, poljuben, poveriti, predpisati, predpostaviti, vgnezditi se, slediti komu.

Prav nazadnje se ozrimo na rečenice, ki jih je prejšnje stoletje v potu svojega obraza skovalo po nemščini. Te navlake je največ, ta nam najbolj kazi knjižni jezik. Kovarji so se tako suženjsko držali izvirnika, da niso videli za ped okoli sebe, da niso prisluhnili ljudski govoric in ne pomislili na rabo v drugih slovanskih jezikih: dežela je bogata ali revna na rudah (z rudami, rud); žetev je bogata (obilna); levite brati (kozje molitvice, oštevati); brez nadaljnega (brez obotavljanja, prècej); za vsako ceno je hotel domov (po vsi sili); čast imam sporočiti (čast mi je); imel je daleč nad 50 let (dosti); daleč je propadel (hudo); očeta pustim pozdraviti (dam); dati sovražniku odpor (po robu se postaviti); delo na slovarju (za slovar); deliti mnenje (soglašati, strinjati se); deliti usodo (biti iste usode); dobivati ali izgubljeni na teži (težo); dorasel biti nalogi (kos biti); držati za poštenjaka (imeti za); dvomiti nad (o); enkrat je živel kralj (nekoč); to ni tako enostavno (preprosto); dal mi je enega kovača (kovača); glasom uredbe (po uredbi); zašel je globoko v gozd (daleč); globoka tema (trda); globoko razočaran (močno); globoko prepričan (trdno); sem z delom gotov (sem dodelal); suknja je gotova (narejena); gotovi ljudje vse obgodrnjajo (nekateri); gotov za na pot (pripravljen, nared); grimase delati ali rezati (spakovati, zmrdovati se); to mi gre na živce (to me draži, moti); za službo nima izgledov (slabo kaže); v izogib posledicam (da se izogne); izpit položiti (opraviti); izstaviti spričevalo (izdati); od hudega konec vzeti ali jemati (končati, umreti); potegniti koren (koreniti); košarico dobiti (pelin); veljati kot strokovnjak (za strokovnjaka); dobiti kot dar (v dar); preoblečen kot berač (v, za berača); lepo od tebe, da si prišel (lepo zate); lomiti kopje za kako stvar (zavzemati se); na tem mi je dosti ležeče (do tega mi je dosti); na mestu moraš zbežati (pri priči); v tistem spopadu je našel smrt (je padel); ura gre zdaj naprej, zdaj nazaj (prehiteva, zaostaja); to besedo boš nazaj vzal (preklical); nazaj dati (vrniti); sovražnik se je nazaj potegnil (se je

umaknil); nehati s petjem (nehati peti; pač pa: začeli so s petjem in nehali s pretepom); nizko plačevati (slabo); na prosti nogi (na svobodi); nos dati ali dobiti (po nosu); nuditi odpor (upirati se); prilika se nudi (nanese); odgovarjati resnici (ustrezati); nesreča se je odigrala v gozdu (dogodila); orožje položiti (odložiti); v ozir jemati (ozirati se na, upoštevati); pod takimi okoliščinami (v takih); odnesti zmago (zmagati); pasti v oči (zboosti); odločitev je padla (odločilo se je); beseda je padla (je bila izrečena); sklep je padel (sklenjeno je bilo); predlog je padel (predloženo je bilo); prav je: predlog je padel v vodo); posestvo pade na otroke (podedujejo); izvolitev je padla na soseda (je bil izvoljen); pasti iz vloge (spozabiti se); v hrbet pasti (zahrbtno napasti); pasti v omedlevo (omedleti); pasti okoli vratu (objeti); pasti v breme (priti); polagati važnost (pripisovati); položiti prisego (priseči); položiti račun (dati); položiti roko na vlomilca (prijeti ga); s pomočjo strojev obdelovati (s stroji); svojega moža postaviti (izkazati se); grdo postopati (ravnanj); po nem. se zamenjujeta potrebovati (imeti potrebo) in rabiti (uporabljati); po preteku treh mescev (po treh mescih); priti k sebi (opomoči si, zavedeti se); od kod pride, da se otrok brani jesti (od kod to); včasi pride naprej (se zgodi); to me pride drago stati (me drago stane); proč priti (poginiti); prihajati bled (bledeti, prebledevati); prostor vzeti (sesti); pod tem razumemo tisto (s tem mislimo na tisto); razumeti se na svojo obrt (znati, izveden biti); oblast nam gre na roko (nam je); rotiti pri vseh svetnikih (na vse svetnike); v smislu pravil (po pravilih); to nima smisla (je brez pomena); sonce gre gor (vzhaja); tega nisem v stanu storiti (ne morem, nisem zmožen); to sem izvedel od strani tete (od tete); vsa sredstva mu stoje na razpolago (so mu); stati pod nadzorstvom (biti); staviti se na razpolago (ponuditi se); težka bolezen (huda); težko ranjen (hudo); težak boj (trd); glavo si ubijati (beliti); umreti na kozah (za kozami); varovati pred ognjem (ognja); verovati na vraže (v vraže); visok dobiček (masten); visoko spoštovanje (veliko); visoko morje (široko, odprto); visoko mnenje (dobro); visoka zmaga (velika); visoko častiti (zelo); brez vsake napake (brez kake); to ti zna še prav priti (utegne).

Skušajmo napraviti kratek sklep iz vsega, kar je bilo povedano: Ne preganjajmo izposojenk, ki jih je raba utrdila in SP dovolil! Ne smešimo jezika z nasilnim slovenjenjem (n. pr. razpočnica za žemljo, Frankobrod za Frankfurt)! Na drugi strani ne privzemajmo novih, četudi nam zvené domače; za določeno vrsto pripovedi smemo rabiti z zvezdico zaznamovane ljudske izposojenke, le izjemoma še katero prek tega. Predvsem se varujmo tujega duha, kakor se kaže v knjižnih kalkih in rečenicah! Na koncu pa še nekaj. Kakor smo priznali, da sme določena vrsta pripovedi rabiti nekatere besede, ki se jih v drugi vrsti izogibamo, tako je treba tudi posameznim piscem priznati pravico, da v skladu s snovjo in svojim temperamentom izbirajo izraze. Njihova stvar je, da ne gredo predaleč, naloga SP pa je, da škodljivo zavre. Vsekakor jim to pravico moramo priznati, če naj ne ostane prazna puhlica, da je pravopis plod splošne rabe, kot se kaže pri najboljših piscih. Tudi slovenski knjižni jezik je živ organizem in se torej nenehoma spreminja. SP je njegov močno konservativni varuh, vendar pa jo mora vsake toliko časa ubrati za splošno rabo, ki ga je in ga bo zmerom prehitevala.